

Mulgimaa ajalugu

Mulgimaa

Linakasvatus

- Mulgimaa talupoegadele oluline rahaallikas juba alates 18. sajandi lõpust.
- Renditud talude põllumaadele külvati maksimaalses ulatuses lina.
- Eriti tulusaks muutus linakasvatus 1861-1865 toimunud Ameerika kodusõja ajal, kui tekkinud puuvillapuudus kergitas maailmaturul lina hinda.
- Lina müügist saadud tulu kiirendas nii talude päriseksostmist kui ka üldise jõukuse kasvu Mulgimaal.

Abja mõis

u 1905, kirjastaja K. Jaik (Jurjev). VM VMF 434:8 F, Viljandi Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/2908212>

Talude pärisekstomise algus Abja mõisas

- Alates 1790. aastast oli Abja mõis Stackelbergide valduses.
- 1844. aastal sai Abja mõisa omanikuks parun **Reinhold von Stackelberg**.
- Esimene talu Halliste kihelkonnas müüdi päriseks Abja mõisas **1843. aastal**, kui vennad Enn ja Juhan Kase (Kasse) omandasid 4000 hõberubla eest Losu-Epu talu.
- **1853** sai alguse juba ulatuslikum talude pärisekstomine, kui Abja parun Reinhold von Stackelberg müüs korraga ära 25 talu ning aasta hiljem veel 4 talu.
- **1870. aastaks oli Halliste kihelkonna aladel ostetud päriseks peaaegu 95% taludest**, samal ajal kui **Liivimaal** tervikuna oli neid ainult **26%** ja **Eestimaal** kõigest **5,5%**.

Mulgi nimest

- Mulgi nimi on vana, tänapäeval Mulgimaal esines see nimi lisanimena hiljemalt 17. sajandi algul. 17. ja 18. sajandi adramaarevisjonide järgi leidis seda nime aga arvukalt mitmel pool üle Eesti.
- Nimetus “mulk” ilmub eesti kirjakeelde 1860. ja 1870. aastatel ja on seotud Lõuna-Viljandimaalt ja Pärnumaalt pärit talude päriseksostjatega Tartumaal.
- 19. ja 20. sajandi vahetuse paiku tekkis versioon, et mulgi nimi tuleb lätikeelsest sõnast *mulķis*, *mulķe* ‘rumal, lollpea’.

Esimesed eesti soost mõisnikud

- 1836. aastal sai Helme kihelkonna Patküla mõisa rentnik **Mats Erdell** variisiku (Volvveti mõisniku Heinrich von Stryki abil) Roobe mõisa pandipidaja õigused.
- 1867 ostis Mats Erdelli poeg **Hans Erdell** Roobe mõisa päriseks ja temast sai esimene eesti soost rüütlimõisa omanik.
- 1870 omandas Penuja mõisa **Peeter Widriks**.
- 1872 sai Abja-Vanamõisa omanikuks **Andreas Palenberg**.

Ärkamisaeg

- **Paistu ja Tarvastu kihelkonnas** kujunes välja mõjukas ärkamisaja keskus.
- Selle tuumikuks said ärksamad taluperemehed ja koolmeistrid nagu Holstre-Pulleritsu koolmeister **Jaan Adamson**, Tarvastu kihelkonnakooli õpetaja **Hans Wühner** ning vennad **Adam ja Peeter Peterson**.
- Siit said alguse mitmed suured ärkamisaegsed üritused nagu Aleksandrikooli asutamine ja palvekirjade aktsioon.
- **1870. aasta suvel** kogunes **Helmesse** tollane rahvuslik eliit, sealhulgas J. V. Jannsen, L. Koidula, J. Hurt, C. R. Jakobson jt. Just Helmes tuli Jakob Hurt välja mõttega, et kui ka eestlased ei saa kunagi suureks arvult, peavad nad saama suureks vaimult.
- Mulgimaa kihelkondades käis aktiivne seltsielu, osaleti nii kohalikes kui ka üle-eestilistes ettevõtmistes, 1869. aastal Tartus toimunud I laulupeol osalesid laulu- ja mängukoorid kõikidest Mulgimaa kihelkondadest.

Jaan Adamson (1824-1879)

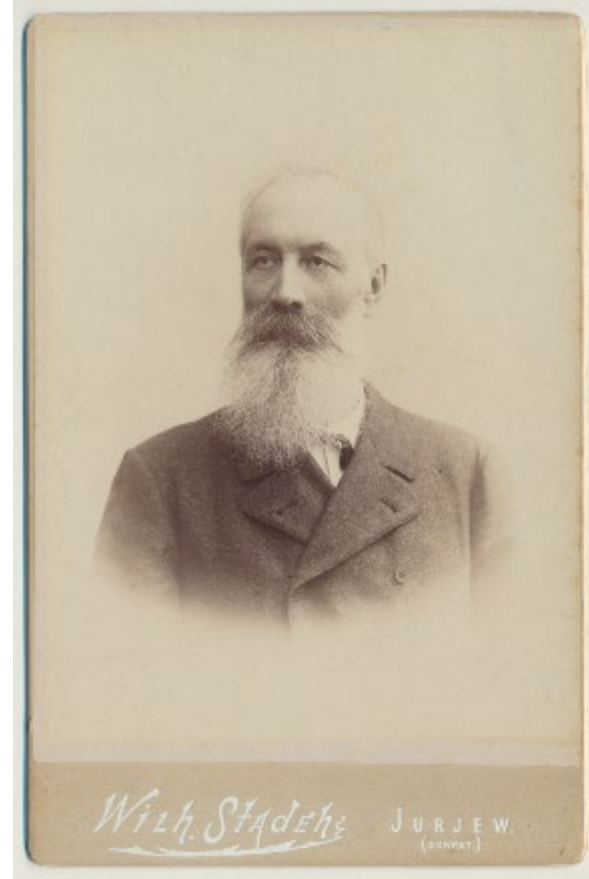
- Töötas **Holstre-Pulleritsu koolmeistrina** (1854-1879) ja oli Paistu kiriku orelimängija.
- Aleksandrikooli idee algatajate hulgas ja osales 1864. aastal palvekirja aktsioonis, oli tegev Aleksandrikooli peakomitees, Eesti Kirjameeste Seltsis ja Viljandi Põllumeeste Seltsis.
- Jaan Adamsoni tuntumad õpilased olid **Mihkel Veske** ja **Juhan Kunder**.

Jaan Adamson, rinnaportree., CRJM F TR I
434 F 470, C. R. Jakobsoni Talumuuseum,
Eesti Maaelumuuseumid SA,
<http://www.muis.ee/museaalview/1832080>

Hans Wühner (1836-1911)

- Oli esimene **Paistu kihelkonnakooli õpetaja ja koolijuhataja**.
- **1858. aastal** kutsuti Hans Wühner **Tarvastusse**, kus temast sai **köster ja kihelkonnakooli õpetaja**. Ta pani aluse Tarvastu kihelkonna rahvaraamatukogule.
- Oli Aleksandrikooli mõtte algatajaks ning valiti selle peakomitee liikmeks, tema tegevuse tulemusena valmis ja kinnitati Eesti Kirjameeste Seltsi põhikiri, samuti oli ta valitud seltsi esimesse juhatusse.
- Ta osales Viljandi Põllumeeste Seltsi asutamises ning oli mõnda aega selle esimees.

Hans Wühner, VM VM 6572 F 1112/77,
Viljandi Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/923021>

Jaan Jung (1835-1900)

- Jaan Jungi võib pidada esimeseks eestlasest arheoloogiks.
- Andis välja kolmeköitelise teose “Muinasaja teadus Eestlaste maalt”.
- Oli esimene “Henriku Liivimaa kroonika” tõlkija.
- Tegi kaastööd ajalehtedele Eesti Postimees ja Sakala.
- Eesti Aleksandrikooli abikomitee ja Eesti Kirjameeste Seltsi töös.

Jaan Jung (sünd. 6.IX 1835) 1889, ERM Fk 549:19, Eesti Rahva Muuseum,
<http://www.muis.ee/museaalview/658848>

„Wannemuine“ ja Põllomeestefeltsiliikme-
tele ja nende läbbi siise todud mõerastele maalt
saab neljapääw ja redi, 3. ja 4. Junil Wanne-
muine saalis jälle näitemäng ollema, ja nim-
melt :

„Säärane Mulk!“ eht

„Sadda waffa solatango“.

Hakkatuse aeg õhto kello 8 ja piletiti hin-
nad I. plats 40 ja II. plats 25 kopp.

Mulgi raudtee

- 1895. aastal alustati Pärnu-Valga raudtee ehitamist.
- Raudtee lisaharu pidi kulgema **Laatrest** (hiljem tekkis sinna Mõisaküla asula) **Viljandisse**, selle ehitamine algas ühel ajal pealiiniga.
- Mulgi raudtee ametlik avamine toimus 1. augustil 1897.
- Raudteeliini pikkus oli 45,8 km

Raudtee ehitamine. Foto Mõisaküla Muuseumi kogust.

“Mulgi Ekspress”

- 1935. aastal ehitati Riigi Sadamatehases kaks diiselmootorvagunit Tallinn-Viljandi ja Viljandi-Pärnu liinidele.
- Roheliseks värvitud mootorvagunid DeM 1 ja DeM 2 said rahva seas tuntuks “Mulgi Ekspressi” nime all.
- Tänu taolistele mootorvagunitele lühenesid sõiduajad Tallinna ja Viljandi vahel 5-7 tunnilt 3 tunnile ning Tallinna ja Mõisaküla vahel 4 tunnile.

Mulgi Ekspress Mõisaküla jaamas.
Foto Ado Tuuga kogust

Linavabrikud

- Linakasvatus oli juba 19. sajandil saanud Mulgimaa jõukuse ja arengu aluseks
- 20. sajandi alguses kasvas nõudlus linase riide järel. Maaelanikonna vajaduste rahuldamiseks rajati linapuhastus- ja ketrusvabrikuid.

1909. aastal alustas tööd Mõisaküla linaketramisvabrik.

Foto Mõisaküla Muuseumi kogust.

Abja linavabrik

- **1913. aastal alustati Abja linavabriku ehitamist**, mille rajamise eestvedajaks oli **Mats Kissa**.
- Juba 1912. oli asutatud Halliste Linaharimise Ühisus, mille eesmärgiks Abja piirkonda linavabriku rajamine.
- Linavabriku asukohaks valiti Abja-Vanamõisas asuv Tümpsi renditalu, mis paiknes järve ääres, asukoha valikut toetas ka Abja raudteejaama lähedus.
- Abja linavabrik oli **esimene soojaveeleotusega toorlinavabrik Vene Keisririigis**. Vabriku asutamist toetas ka Venemaa põllutööministeerium.

Mats Kissa (1887-1956)

- Sündis Halliste kihelkonnas, Nahksepa talus, Kaarli vallas
- 1906-1911 õppis Riia Polütehnikumis keemiat, mille lõpetas tehnoloogiainsenerina
- Külastas mitmeid Euroopa ja Venemaa tähtsamaid toorlinavabrikuid, püüdes leida meie oludele kõige sobivamat linaleotusviisi. Mats Kissa soovitas kasutama hakata soojaveeleotamist
- Juhtis Abja linavabriku väljaehitamist, oli ettevõtte juht ja insener väikeste vaheaegadega kuni linavabriku natsionaliseerimiseni 1940. a.

Abja linavabrik, vabriku põhihoone

VM VMF 518:772 F 10331, Viljandi Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/938583>

Liplapi aiatöö- ja majapidamiskool

- Liplapi talus, Halliste kihelkonnas, asutajaks Marie Sapas
- Kool tegutses 1910-1927
- Oli **esimene omataoline kool kogu Venemaal**
- Õppetöö algas aprillis ja lõppes saagi koristamisega oktoobris
- Korraga õppis kooli 20-30 tüdrukut, kooli tegutsemisaja vältel sai selles koolis haridust 568 neidu

Liplapi kodumajanduse kool, u 1920, VM VMF 284:1 F, Viljandi Muuseum, <http://www.muis.ee/museaalview/2973828>

Liplapi aiatöö- ja majapidamiskooli mesila

EPM FP 81:10, Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Maaelumuuseumid SA, <http://www.muis.ee/museaalview/259890>

Marie Sapas (1875-1950)

- Sündis 1875 Vana-Karistes Liplapi talus.
- 1892 lõpetas Tartus gümnaasiumi koduõpetaja kutsega, täiendas end Moskvas kursustel.
- 1908–10 Soomes Järvenlinna aiatöö- ja kodumajapidamiskoolis. 1913 täiendas end Saksa- maal, tutvus mitmesuguste majapidamiskoolidega.
- Asutas 1915 Halliste Maanaiste seltsi, oli 1915–30 selle esinaine, seejärel auliige.

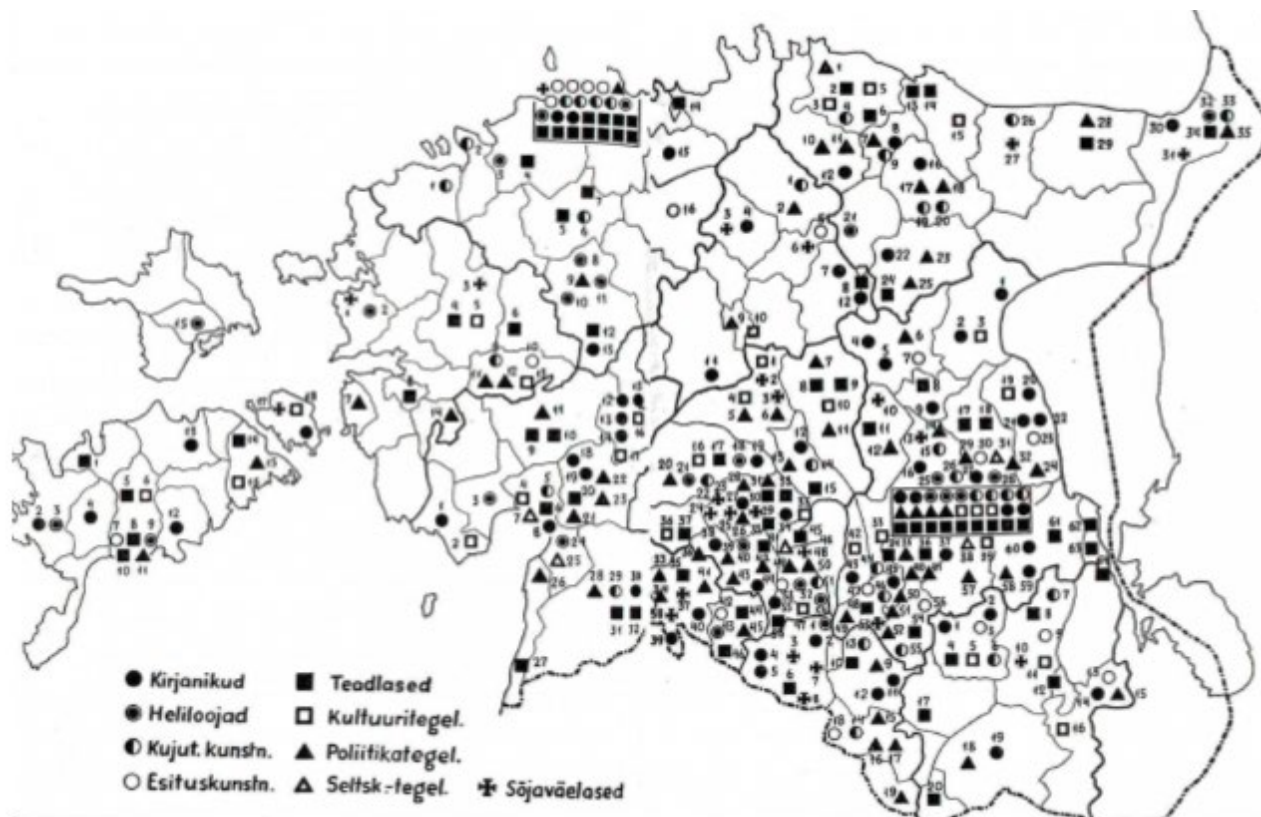

Marie Sapas oli üks eesti rahvarõivaste uuesti kasutusele võtmise propageerijaid

Liplapi õpilased rahvariides., EPM FP 81:11, Eesti Põllumajandusmuuseum, Eesti Maaelumuuseumid SA,

<http://www.muis.ee/museaalview/2598917>

Juured Mulgimaal

[Luuka Leenu](#)

Tänan!

